

**FAN O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI
TAKOMILLASHTIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR****Dusyarov Xudoymurod***Termiz davlat pedagogika instituti dotsenti***Dusyarov Salim***Termiz davlat universiteti o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak fan o'qituvchilarini tayyorlashda kasbiy kompetentligini oshirish hamda kasbiy kompetentligini shakllantirishda kompetensiya turlari, ularni rivojlantirish orqali innovatsion texnologiyalar asosida mashg'ulotlarni tashkil etish, o'tkazish va o'quvchilarni fanga bo'lgan munosabatini rivojlantirishga oid materiallar berilgan.

Kalit so'zlar: fan, o'ituvchi, kasbiy kompetentlik, kompetensiya, kasbiy layoqat, takomillashtirish, omillar, ta'sir etish, individual, funksional, hissiy, professional.

Аннотация: В статье изложены материалы по совершенствованию профессиональной компетентности в подготовке будущих учителей естественных наук и рассмотрены виды компетенций в формировании профессиональной компетентности, организация и проведение занятий на основе инновационных технологий путем их освоения, а также развитие отношения студентов к науке.

Ключевые слова: наука, преподавание, профессиональная компетентность, компетентность, профессиональная способность, совершенствование, факторы, влияние, индивидуальный, функциональный, эмоциональный, профессиональный.

Abstract: This article provides materials on improving professional competence in the training of future science teachers and the types of competencies in the formation of professional competence, the organization and conduct of classes based on innovative technologies through their development, and the development of students' attitudes towards science.

Keywords: science, teaching, professional competence, competence, professional ability, improvement, factors, influence, individual, functional, emotional, professional.

Jamiyatda insonning intellektual qobiliyatlari shaxsda mavjud bo'lgan intellektual sifatlarda ko'rinadi, bu sifatlarga ijodkorlik, tashabbus, aqlning intellektual jihatdan o'ziga xosligi, bilim orttirish va motivasion omillarning ajralmas birligi sifatidagi shaxsning kompetentligini kiritishimiz mumkin. Kasbiy ijodkorlik - bu yangi g'oyalarni yuzaga keltirish va muayyan faoliyatda ularni amalga oshirish jarayonidir. Kundalik turmushda va

ijodiy ish faoliyatida o‘z-o‘zini idora qilish, o‘zining intellektual faoliyatini erkin boshqara olish, maqsadga muvofiq ravishda rejalashtira olish, ushbu rejalarni tartibli amalga oshirish, bilim orttirish vazifalarini mustaqil ravishda hal qila bilish qobiliyatlari muhim o‘rin tutadi.

O‘zbekiston Respublikasini Prezidenti tomonidan qabul qilingan harakatlar strategiyasida ko‘rsatilgan innovatsiya va ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag‘batlantirish, innovatsiya yutuqlarini amalda qo‘llashning samarali mexanizmlarini taklif qilishda bugungi ta’lim oldida asosiy vazifa bo‘lib, bo‘lg‘usi o‘qituvchilar shaxsini yuksaltirish, ularni yangilikka bo‘lgan qiziqishini hamda kreativ yondashish masalasiga ham kam e’tibor berilishi, innovatsion jarayonni rivojlantirishda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalaridan samarali qo‘llashning ilmiy-tadqiqot, pedagogik asoslari hamda mazmunini o‘rganish dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. V.A.Bodrov kasbiy rivojlanish nazariyasining umumiy qoidalarini umumlashtirgan va tahlil qilgan. Uning mohiyati: “Professionallikning muvaffaqiyati shaxsning individualpsixologik xususiyatlarining amaliyot talablari bilan muvofiq kelish darajasi bilan belgilanadi. Har bir inson bir qator kasblar talablariga mos keladi”.

I.A.Valeyeva ta’rifi bo‘yicha professional – bu, mehnat faoliyati jarayonida o‘zini ongli ravishda o‘zgartiruvchi va rivojlantiruvchi, kasbga o‘zining shaxsiy ijodiy ulushini qo‘shuvchi, o‘zining kasbiy faoliyati natijalariga jamiyatdagi qiziqishlarni vujudga keltiruvchi va jamiyatdagi o‘z kasbining obro‘sin oshiruvchi insondir [6].

N.A. Muslimovning fikricha, fan o‘qituvchilarini tayyorlashning samarali zamonaviy o‘quv-metodik majmuasini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish masalasi yuzasidan keng qamrovli tadqiqotlar natijasi, o‘z navbatida kompetentlikni quyidagi yettita turga bo‘lib o‘rganadi:

1. Global kompetentlik.
2. Ijtimoiy-madaniy kompetentlik.
3. Axborot olishga kompetentlik.
4. Ijtimoiy faoliyatga oid kompetentlik.
5. O‘quv-bilishga oid kompetentlik.
6. Kommunikativ kompetentlik.
7. Amaliy faoliyatga oid kompetentlik.

Amaliy faoliyatga oid kompetentlik esa o‘z navbatida, ta’lim muassasalarida yoshlarning shaxsiy rivojlanishi mustaqil fikrlash, ijodkorlik, faollik kabi munosabatlarining chuqurlashib hamda boyib borishi, xarakter hamda dunyoqarashlarining turg‘unligi, o‘z-o‘zini nazorat qilish va tarbiyalashga bo‘lgan ehtiyojlarning shakllanishi kabi holatlar bilan tavsiflanadi [7].

Asosiy qism.

Bugungi kunda kundalik ish faoliyatda “professional kompetensiya” atamasi tez-tez ishlatiladi. Tushuntirish lug‘atlarida kompetensiya tushuncha va bilim sifatida ta’riflanadi. Lotin tilidan (competo – erishaman, bo‘ysunaman, yondashaman) tarjima qilinganda “kompetensiya” inson bilimli, bilim va tajribaga ega bo‘lgan bir qator masalalarni bildiradi. Bir so‘z bilan aytganda, kasbiy kompetensiya bilim, ko‘nikma va malakalarni amaliyotga aylantirish qobiliyatidir.

Kasbiy kompetensiyalar - bu kasbiy vazifalarni yoki muayyan kasbiy vazifani bajarish qobiliyati.

Shuningdek, quyidagi kompetensiya turlariga ajratiladi:

- **individual kompetensiya:** o‘zingizni targ‘ib qilish va natijalarga erishishga yordam beradigan shaxsiy xususiyatlar;

- **funksional kompetensiyalar:** faqat inson faoliyati sohasini nazarda tutadi;

- **ijtimoiy kompetensiya:** ijtimoiy guruh ichidagi kognitiv (bilish) va xulqatvor qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi;

- **hissiy kompetensiya:** hissiy intellekt javobgar bo‘lgan kuchli va zaif tomonlaringizni tahlil qilish qobiliyati [8].

Kasbiy kompetensiya va kasbiy o‘zlikni anglash butun umr davom etadigan jarayon bo‘lib, inson orzu qilish, sinash, tanlash hamda ularni amalga oshirish bosqichlaridanoq kasb-hunar tanlaydi, so‘ngra kasbhunarga kirishadi, keyinchalik dunyodagi kasb-hunarlarni o‘zgarishiga, o‘zidagi o‘zgarishga, mehnatga bo‘lgan munosabatini o‘zgarishiga bog‘lik ravishda kasbini yoki mutaxassisligini o‘zgartiradi.

Kasbiy kompetensiya deganda yana murakkab integral ta’lim, shu jumladan kasbiy ahamiyatga ega bo‘lgan bilimlar to‘plami tushuniladi.

Ko‘nikma va qobiliyatlar, shaxsiy fazilatlar, fikrlashning muayyan usullari va o‘z harakatlari uchun muayyan darajada javobgarlik tushuniladi.

Zamonaviy fan o‘qituvchi timsolida komillik mujassamlashishi muhim rol o‘ynaydi. Bugungi kun o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirish - bu uning kunlik layoqatini, ish jarayoni unumdorligini oshirishdan iborat. Ish faoliyatida kasbiy mahoratni shakllantirish bilan bog‘liq muammolarni o‘rganish va uni hal etish, kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish orqali malakali mutaxassislarni tayyorlash mumkin.

Bo‘lg‘usi o‘qituvchilarning pedagogik-psixologik bilim, ko‘nikmalarini oshirish zaruriyati ta’lim muassasasiga va o‘qituvchilarga qo‘yilgan ijtimoiy talablarning o‘sishi bilan asoslanadi. Oliy ta’lim sohasida ularning kasbiy tayyorgarlik darajasini belgilash, undagi talablarga javob beradigan jihatlarni hamda mavjud kamchiliklarni va bo‘shliqlarni aniqlash asosida ta’lim berishga bo‘lgan haqiqiy ehtiyojlarni belgilash amalga oshiriladi.

Shu asosida innovatsiyalarni hayotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu esa pedagogik kompetensiyani rivojlantirishga olib keladi.

O‘quv mashg‘ulotlari davomida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan holatlardan yana biri talabalarning o‘quv jarayonlarini ularning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tashkil etish va o‘quvchi shaxsiga qaratishdan iborat. Bularga talabalarda bilishga qiziqishlari, ularda burch hissi hamda ta‘lim jarayonida mas‘uliyat hissini shakllantirish metodlari ham kiradi. Pedagogik jarayonlarni yanada takomillashtirishda sub’ektlarning hamkorlikdagi ish faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish, erishish muhim bo‘lgan maqsad va vazifalar tizimida ularning faolligini rivojlantirish samaradorligini har jihatdan mavjud motivlarga va motivlashtirishga uzviy bog‘liqdir.

Ko‘plab fanlarga mamlakatimizda katta e‘tibor qaratilayotgan ekan endilikda bizning zimmamizga bo‘lajak fan o‘qituvchilarini tayyorlashda bir qator vazifalar turadi. Ular quyidagicha:

- fan o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini oshirish;
- fan o‘qituvchilarining kasbiy layoqatini oshirish;
- fan o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini yanada takomillashtirish;
- fan o‘qituvchilarining ijodkorlik qobiliyatini kuchaytirish;
- fan o‘qituvchilarini kreativ pedagogik bilim, ko‘nikma va malakalarini yanada oshirish;
- fan o‘qituvchilarining innovatsion texnologiyalar asosida dars o‘tishlarini ta‘minlash;
- fan o‘qituvchilarini dars o‘qitish jarayonida interfaol metodlardan foydalanishini oshirish [9].

Shu kabi vazifalarni ko‘rib chiqib, ularni real hayotga tadbiq etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Shundagina intellektual salohiyatli, yetuk kadrlarni tayyorlab bera olamiz [10].

Shuni aytishimiz kerakki, bo‘lajak ko‘plab o‘qituvchilarni pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishning turli xil metod, usullari bilan tanishtirish, ularning kasbiy kompetentligini yanada rivojlantirish, kasbiy rivojlanish sirlari bilan qurollantirish hamda pedagogik inovatsiyalar bilan ishlash metodikasini shakllantirish ta‘lim samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biridir. Pedagogik jarayonlarning samaradorligini ta‘minlash uchun bo‘lajak fan o‘qituvchilarda pedagogik jarayonlarni strategik rejalashtirish, loyihalashtirish, modellashtirish, o‘quvchilar faoliyatini muvofiqlashtirish va ularning faolligini ta‘minlash, vaziyatlarga ko‘ra pedagogik jarayonni boshqarish usullari, metodlari hamda tamoyillari, innovatsion texnologiyalarni bilishi va ular asosida pedagogik jarayon subyektlarining innovatsion faoliyatini tashkil etish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurdir.

Xulosa qilib aytganda darslarini amaliy mashg‘ulotlarni innovatsion texnologiyalardan foydalanib tashkil etishda va ko‘plab fan o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini oshirishda quyida keltirilgan mulohazalarni bajarish kerak deb o‘ylaymiz:

- ta’limni real hayotga yuqori darajada yaqinlashtirilgan vaziyatda amalga oshirishni ta’minlash;

- ta’limda innovatsion texnologiyalarni foydalanish ko‘nikmalarini tubdan isloh qilish;

- nazariy ma’lumotlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash va talabalarni faol mustaqil bilish jarayoniga jalb qilish imkonini yaratish;

- amaliy dars mashg‘ulotlarini xalqaro talablar doirasida tashkil etish va unda pedagog kadrlarni kasbiy kompetentligini takomillashtirish;

- kasbiy va tayanch layoqatlarini shakllantirishni va rivojlantirishni ta’minlash;

- xalqaro nufuzli oliygohlarda o‘qituvchilarning malakalarini oshirishni ta’minlash [11].

Yuqoridagilarga tayangan holda, bo‘lajak fan o‘qituvchilarini kasbiy kompetentligini, amaliy mashg‘ulotlarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish maqsadida izchil olib boriladigan ta’lim-tarbiya, amaliy mashg‘ulotlarni innovatsion texnologiyalar asosida olib borish, intellektual salohiyatli, kreativ fikrlovchi barkamol shaxsni tarbiyalash va shu asnosida o‘qituvchining kasbiy kompetentligini oshirishga erishish mumkin. Bu esa bugungi kunda ta’lim dargohida kadrlar masalasida etiborni ko‘chaytirish, jumladan texnologiya fani o‘qituvchilarini kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi jarayonini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-sonli farmoni.

2. 2018 yil 5 sentabrdagi “Xalq ta’limini boshqarish jarayonini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-sonli farmoni.

3. 2018-yil 5-iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3775-sonli Qaror.

4. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni. 2020-yil 23-sentabr O‘RQ 637-sonli. www.Lex.uz

5. Turg‘unov S.T., Maqsudova L.A., Tojiboyeva H.M., Nazirova G.M., Umaraliyeva M.A. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va smaradorligini oshirish texnologiyalari. Toshkent: 2014. - 58 b.

6. Muslimov N. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Pedagogika fanlari doktori.... diss. - T.: 2007.

7. Olimov Sh.Sh., Hasanova Z.D. Pedagogik texnologiyalarni o'quv tarbiya jarayoniga qo'llash. - Toshkent: Fan va texnologiya. 2014, - 11 b.

8. X.Ch.Dusyarov. Texnologik ta'lim prognostikasi. MONOGRAFIYA. 70112301-Texnologik ta'lim magistr talabalari uchun. "Lesson Press" nashriyoti. Toshkent-2022 yil. - 296-bet.

9. M.X.Shomirzayev. Texnologiya ta'limi metodikasi. Darslik. Termiz-2021-yil.

10. Кучаров, А. С., & Бобожонов, А. Б. (2021). *Планирование и педагогический дизайн в дистанционном обучении* (Doctoral dissertation, Белорусско-Российский университет).

11. Кучаров, С. (2022). Texnologik ta'limda zamonaviy o'qitish metodlaridan foydalanish. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, 1(3), 280-284.

12. Kucharov, S. (2024). MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGICAL ROLE OF INFORMATION EDUCATION IN THE PROCESS OF TECHNOLOGICAL EDUCATION. *Science and innovation*, 3(B2), 52-56.

13. Kungratovich, C. R., & Akmalovich, K. S. (2023). METHODOLOGY OF PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS IN INFORMATION EDUCATION. *Science and Innovation*, 2(12), 14-18.

14. Дусяров, Х. Ч., & Кўчаров, С. А. (2023). ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМДА УЗВИЙЛИК ФАНИНИНГ НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ АСОСЛАРИ. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, 1(5), 22-35.

15. Kungratovich, C. R., Kucharovich, O. A., & Akmalovich, K. S. (2024). TECHNOLOGY OF USING INNOVATIVE PLATFORMS IN EDUCATION OF TECHNICAL SCIENCES. *Science and innovation*, 3(B2), 248-254.

16. Kucharov, S. A. (2024). STATE-OF-THE-ART FOR FUTURE TECHNOLOGICAL EDUCATION TEACHERS REQUIREMENTS AND OPPORTUNITIES. *World of Scientific news in Science*, 2(1), 386-393.

17. Кучаров, А. С., Бобожонов, А. Б., & Хошимов, Д. З. (2021). ОЛИЙ ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР ДОИРАСИДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА МАЛАКАЛИ ПЕДАГОГ КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ. *Перспективы развития высшего образования*, (9), 75-88.

18. Кучаров, С. А. (2021). АХБОРОТ-ТА'ЛИМ МУҲИТИДА КАСБИЙ О'QITUVCHILARNI PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.86.21.061> Kucharov Sardorbek Akmalovich Termiz davlat

universiteti, «Texnologik ta’lim» kafedrasida o’qituvchisi. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (1-Махсус сон), 116-118.

19. Choriev, R., & Kucharov, S. (2023). THE ROLE OF PRODUCTION EDUCATION IN THE VOCATIONAL TRAINING PROCESS. *Science and innovation*, 2(A8), 93-96.

20. Rozimurod, Q., Kocharov, O. A., & Ogli, Y. S. F. (2023). ABOUT VIBRATION NOISE PROBLEMS IN MACHINERY AND MACHINES USED IN COTTON GINNING FACTORIES (CCP). *Science and innovation*, 2(A4), 220-226.